

Ebbe a képbe beletartozik jellegzetes előadómódszere is. *A meggyőzés művészete*: így lehetne jellemezni sajátos gondolatvezetését. Nem dogmatikusan kijelent, rendszerint nem is előre tisztázott premisszákból indul ki, hanem a művészeti alkotás – irodalmi mű, kép, szobor – egy-egy művészi alkat vagy a fölvetett probléma, hipotézis előtt eszmélkedve, végső meggyőződését a magának fölített kérdések során lépésről lépésre tisztázva, állításait állandóan ellenőrizve *együttgondolkodásra* készíti (sőt kényszeríti) az olvasót, úgyhogy ez vele együtt jut el az ellenállhatatlan konklúzióhoz. (Ennek stiláris megnyilatkozása írásaiban a sok „költői kérdés” és a „bizony”-ok, az „úgy van”-ok vagy a „semmiesetre sem”-ek, amelyekkel rábólint saját felismeréseire, vagy elutasítja a kérdésszerűen fölvetett lehetőséget.) Stílusát személyes líraiság hatja át, de értelmi ragyogás és erkölcsi tisztaság is.

Kifogást legfeljebb a kötet *terjedelme* és *szerkezete* ellen emelhetnénk. Ha Székely ellenáll a kísértésnek, hogy kevésbé jelentős kis írásait is belefoglalja a kötetbe – talán kevésbé színes, de kevesebbet markolón is tömörebb, magvasabb lehetett volna. Szerkezetileg pedig alighanem jobb lett volna elkülöníteni a nagyívű és eredeti elvi tanulmányokat az alkalmi írásoktól – ha már a szerző úgyszemint megjelenésük kronológiája szerint állította össze kötetét –, vagy témák, esetleg műfajok szerint csoportosítani a gazdag anyagot. A hosszadalmas esszékötet – bármily remek is darabjai – egyre fárasztóbbá válik, s az elkerülhetetlen önisméltések is – bármilyen bravúros változatossággal fogalmazza meg őket – erőteljesebben kiütköznek.

Mindez azonban mitsem von le a kötet értékeiből és tanulságaiból. Abból a kettős haszonból, hogy a magyar–román közös könyvkiadási megállapodás jóvoltából bekapcsol hazai irodalmunk és esztétikai szemléletünk vérkeringésébe egy kiváló, érdekes íróegyéniséget, a maga gazdag és eredeti gondolkörével és egyúttal megismertet bennünket a romániai magyar művészeti élet képviselőivel, problémáival és öröndetes pezségével. (Kriterion, 1978.)

MAKAY GUSZTÁV

Bata Imre: VERES PÉTER ALKOTÁSAI ÉS VALLOMÁSAI TÜKRÉBEN

Az Arcok és vallomások sorozat címének és eddigi hagyományainak sugallatától eltérő módot választott Bata Imre a Veres Péter-portré megfestésekor. A biográfusi meg a műelemző funkciókból megőriz ugyan valamit, de alárendeli őket a szellemi fejlődésrajz, a

gondolkodás-történet igényének; nem az író – számos kötetben rögzített és mindenki számára hozzáférhető – önéletrajzi vallomásaiból válogat szemelvényeket, hanem egyfajta mentális magatartást követ bontakozásában s ennek változásaiból vezeti le „epikai formáinak változatait” is. Alapkérdésére, hogy ti. „ki volt Veres Péter?” – Illyés meghatározásával felel: lángelme volt, s e zsenialitás lényegét a megértés, a gondolkodás fokozatos mélyülésében, önkorrekcióra is képes és az idők folyamán egyre hatékonyabbá váló lényegretörésében tárja föl. Az irodalmi értéknek nem az egyetlen s nem mindig a legfontosabb forrása a társadalom-középpontú gondolkodás igényessége és magas színvonala, intellektuális készségek és művészi teremtő erő másfajta arányára, bonyolultabb viszonyára is ismerünk példákat; talán már ezért sem *általában* javasolható és követhető megközelítési szempont a Bata Imrée, de ezúttal föltétlenül illik a tárgyhoz, s az ábrázolt jelenség némely fontos vonásával harmonizál. A politikai és az irodalmi ambíciók összefonódása; az a fölfogás, hogy a helyes sorrendben a művészet az élethez, a valósághoz, a sorskérdésekhez képest mégiscsak második; a nyelv eszközként való elképzelése; a világkép széthullásával és kreatív fölépítésével kapcsolatos „modern” művész-gondok elhárítása, sőt az alkati racionalizmus, a pedagógiai bizakodás stb. olyan vonásai Veres Péternek, amelyek éppen vele kapcsolatban indokoltan mutatják és termékkennyé teszik a Bata alkalmazta megközelítést is.

A könyvben részletesen kifejtett és dokumentált fejlődési szkéma röviden a következőképpen foglalható össze. Veres Péter személyiségét a balmazújvárosi szegénység életkörülményeinek benső ismerete meg a változtatás esélyeinek egyszerre gondolati és gyakorlati keresése határozta meg. Eszmélkedésében két fő motívum vonul végig következetesen: „A történelem előtti közösség, a tenyészet természetét kutatja, s ennek a közösségnek a javára vállalja és gondolja el a szociális forradalmat.” (15) Kései önjellemzések nyomán a monográfus „messianisztikus és szektás” jegyeket vesz észre a fiatal politikus alkatában, tevékenységében, az íróvá válást a politikai érvényesülés lehetetlenségével, a munkásmozgalmi gyakorlat helyett a magány és a válság tapasztalatainak erősödésével magyarázza. Nosztalgia a kapitalizmus előtti paraszti életforma bensősége és rendje után, a ridegparaszti mentalitás mitizálása, a „kultúrkritika” eszméinek egyeztetése az elsődlegesebb és hitesebb szociológiai fölismerésekkel: ezekben a motívumokban Veres Péter gondolkodása és közérzete a krizeológiával érintkezik –, irodalmi műveinek minősége és közírói tevékenységének ellentmondásai (főként a nemzetinek elkülönítő, jelleg-szerű fölfogása) egyaránt ebből a kettősségből vezet-

hetők le. Az „eklektikus egyeztetés fázisát” (160) szárszói szereplése és a háború éveiben született esszéinek legjáva haladja meg először a „történelmi alázat” (166), a „bizonyos jövő tudatának” és előkészítésének jegyében. Parasztpárti politikai elkötelezettsége néhány évre még a kisüzemi termeléssel kapcsolatos illúziókat erősíti benne, de az 1950-től sorjázó epikai művek, majd a hatvanas évek érett tanulmányai a történelem kihívásának, egyebek között a kollektív gazdálkodás létének és szükségyszerűségének megértését tanúsítják, s a „népben, nemzetben gondolkodás” magaslátán mutatják Veres Péter közéleti és írói magatartását. Ekkori felfogását „nemzet és haladás összehangolási törekvésének” (254) minősíti Bata, kimutatva, hogy a szociológiai kultúra dialektikus kiegészítésének funkcióját a kultúrakritika, a „sorslíra”, a hungarológia helyett végleg a történetfilozófia, a jelen érdekétől ösztönzött „történelmi megismerés” veszi át a *Bölcs és balgagat őseink* szerzőjének szemléletében.

Ebbe a fejlődésmenetbe ágyazódik bele a kötetben Veres Péter írói tevékenységének, epikusi művészetének jellemzése. Bata nem szentel külön fejezetet esztétikai, poétikai, stilisztikai kérdéseknek, de jónéhány megfigyeléssel, átgondolt elemzéssel járul hozzá az ilyen szempontú későbbi szintézishez is. Fontos sajátosságai ennek az írói jellemnek, hogy (mint Stendhal vagy Tolsztoj a csaták képét) „ő is mindig az egyes szemével, személyes tapasztalásból” láttatja és alakítja az ábrázolt helyzetet (52), empirikus kötődése oly erős, hogy „akármilyen jelképeset” ír le, az „ugyanakkor elemi valóság is” (43). Túlélezett tipológiai szembeállítás nélkül világlik ki, hogy fogantatásuk és belső minőségük szerint Bata lírai és epikai, személyes és tárgyias indítékú, jellegű műveket különböztet meg (az első típushoz sorolva pl. *Az Alföld parasztságát, a Számadást* stb., a másodikhoz a *Gyepsort, a Falusi krónikát, A Balogh-család történetét*). Szűkebb értelemben vett műfaji kérdéseket illetően érdekes a Veres Péter és Sinka István versei kapcsán megfogalmazott gondolat a rígmus és a szabadvers alternatívájáról (57), bár a műköltői hatás bagatellizálása a szabad verset író „iskolázatlan” költőknél aligha bizonyul cáfolhatatlan gondolatnak. Az epika ősi formáihoz való írói viszonyban Bata a népmesei észjárás és formaelv szuverén folytatására is figyel (pl. a három gazda vagy a próbák motívumaira Balogh Jani történetében, az állati „nyelv” megértésének mozzanatára másutt), de még több adalékot gyűjt össze a folklór elbeszélés, az „igaz történet” műfajának Veres Péter-féle elmélyítéséről, továbbfejlesztéséről. Finoman érzékelteti, hogy ebben a nembn azok a legnagyobb találatok, ahol „a tényszerű és a jelképi egymással egybevág”, a reális tények egyúttal a társadalmi valóság

„teljes paraboláját” is hordozzák (221), ahol – mint a *Laci* lőtörténetében – már az elbeszélés módja utal „arra az ősi közösségre, ami az epika legmélyebb feltétele, a lét mítoszi egysége” (224). Az elbeszélés „technikai” kérdései leginkább annyiban érdeklik a szerzőt, amennyiben a szociológiai valóságanyag hű megjelenítésében szerepet vállalnak; találó pl. a *Gyepsor* meg a *Szűk esztendő* időkezelésének olyan összehasonlítása, hogy a gyepsori, tehát a napszámos világban „napok vagy fél napok” (116) alkotják az életforma – és az elbeszélés – egységeit, viszont „a kisbérllő életét esztendővel kell mérni” ennek az életnek „már a feltétele is a kitartás” (124).

Az életmű „belső logikáját” akarja megfejteni Bata Imre, a politikus, a gondolkodó és a művész szemléletének egységes fejlődéstörvényét kutatja. Értéktisztelete nem válik felemássá az átgondolt kritikai szempontrendszer alkalmazásától, a Veres Péter-i jelenség népi, paraszti gyökérzetének és karakterének bemutatását szerencsésen ellenpontoszza a kor nagy európai szellemi áramlataival létesülő kapcsolatok kiemelése a krizeológiától a modern polgári és marxista történelmi, antropológiai kutatások vagy a Thomas Mann-i, Németh László-i intellektuális, mitikus epika párhuzamaiig. Kevésbé kidolgozott vagy éppen vitatható részei is vannak persze fölfogásának. Hogy említsünk is egyet: néhol túlságosan sommás és árnyalatlan az a bíráló, amely a megvalósult (s ebben az értelemben tényleg szükségyszerűnek mondható) változattal majdnem ellentetés nélkül azonosulva vet el egykori másfajta ajánlatokat, legalább „lélekigazságonként” figyelmet érdemlő alternatívákat. Igaz, hogy a *Paraszti jövő* utópiának bizonyult, de ezt az utópiát a negyvenes évek végétől nemcsak „a forradalom, tehát a történelem logikája” (179), hanem egy nagyon sok vonásában voluntarisztikus politika és gazdálkodás toltá félre, aminek máig kiható súlyos társadalomlélektani és másfajta következményei vannak. Részben talán ezzel kapcsolatos (s néhány apróbb filológiai kifogásnál mindenképpen lényegesebb) az életrajzi dokumentáció meglehetősen elnagyolása is az 50-es évek krónikájában, mivel a fordulat ellentmondásainak alaposabb analízise nélkül nehéz szólni Veres Péter akkori közszereplésének alkalmazkodást és korrekcióra, változtatásra törekvést bonyolultan egyeztető vagy fölváltva megkísérítő jellegzetességéről. De hogy továbbgondolásra serkent, az extenzív teljesség erőltetése helyett a még megoldatlan kérdések fölvetésére és megvilágítására készített, az egyben erénye is Bata módszerének; a szakzsargont kerülő, közérthetően fogalmazott, a főbb tézisek ismétlésével, variá-

lásával didaktikai célzatot is vállaló könyve – a monografikus földolgozás elsőségének formai érdemén túl – egy markáns, emlékezetbe vésődő, tartós hatásúnak ígérkező koncepció rögzítésétől kapja meg tartalmi jelentőségét. (Szépirodalmi, 1977 – Arcok és vallomások sorozat)

CSÚRÓS MIKLÓS

Vezér Erzsébet: LESZNAI ANNA ÉLETE

Nem lehet szépíteni a dolgot: Lesznai Annát egy időre elfeledtük. Neve az *Új Magyar Lexikon*ból (Bp. 1959–1972.) is kimaradt, s a hetvenes évek elején megjelent akadémiai kiadvány, az 1918–19-es dokumentumok reprezentatív szöveggyűjteménye, jegyzeteiben nem tudta föloldani a Berény Róbert tervezetében iparművészként szereplő „Lesznai” nevet. Pedig a művésznév mögött rejtőző Moscovitz Amália, e forradalmak korának egyik jelentős szereplője, akkor még élt. Versek és önéletrajzi regényt írt, szép magyar nyelven, hazája nem halványuló képéről és emigrációban szenvedő magáról. Hajnal Anna szép szavaival: „Méltó magas kort ért teljességben és épségben, mint gyökérben és koronában kiteljesedett ősplátán: szélesen markolta a földet, szomjasan és az egyensúly titáni feszültségében emelve és földbe kötözve egekbe nyúló magát.”

Nevét a fontosabb régi kézikönyvek közül csak a *Magyar Zsidó Lexikon* (szerk. Újvári Péter, Bp. 1929.) őrzi, bár születési évét az is hibásan közli. Évtizedek után Vezér Erzsébet köszöntötte elsőként a magyar sajtóban (*Élet és Irodalom*. 1965.). Ma már művét is egyre komolyabban méltatják az újabb magyar irodalmi és művészeti lexikonok, szakkönyvek.

A művésznő 1965–66-os látogatásai Budapesten, regényének és válogatott verseskötetének hazai kiadása, egyes képző- és iparművészeti munkáinak kiállítása 1975-ben Hatvan városában, majd a hagyatékából végakarata szerint hazakerült hímzéstervek, mese-illusztrációk és életképek bemutatása 1976-ban a Magyar Nemzeti Galéria reprezentatív tárlatán, egyes művészetpedagógiai előadásai szövegének sokszorosítása, végül legszebb meséinek, verseinek újralfedezése és közreadása a Corvina szemet-lelket gyönyörködtető Képeskönyvében nemcsak őt magát ébresztették új életre, hanem azoknak régi, fontos eszmei és valós találkozásaira is emlékeztettek